

D. 96

OSMANLI ARAŞTIRMALARI

XXIX

Neşir Heyeti - Editorial Board

Halil İNALCIK - İsmail E. ERÜNSAL

Heath W. LOWRY - Feridun EMECEN

Klaus KREISER

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES

XXIX

İstanbul - 2007

yoluyla aydınlatmak istiyorlardı. (304) Clayer, 1930'lu yıllarda Arnavutluk'ta yaşayan Arnavut *Mülkiyelileri* üç ana akım altında toplamış: 'Yaşlılar', 'Yeni-Arnavutlar' ve 'Gençler'. Birinci gruptakiler Osmanlı düzenini sürdürme hevesli-siyken, yeni ikinci grubun mensupları Arnavut değerlerine vurgu yaparak Doğu'dan Batı'ya doğru bir dönüşümü savunmaktaydı. Batı'da eğitim almış 'Gençler' ise, Batılılaşma hususunda çok daha radikallerdi. Makalesinin arkasına Mülkiye'de okumuş Arnavutların fotoğrafları ve kısa hayat hikayelerini ekleyen Clayer, bu kişilerin kendi sosyal ve ekonomik pozisyonları uyarınca eski Osmanlı ufuklarıyla Arnavut-Avrupa idealleri arasında bir rota izlediklerini öne sürerek makalesine son veriyor. (305)

Genel olarak baktığımızda makaleler son dönem Osmanlı toplumundaki düşünürlerin kurumlar (eğitim kurumları, devlet memuriyetleri, gazete ve dergiler, yayıncılar) ve sosyal ağlarla olan ilişkilerini, siyasî faaliyetlerini ve kendi rol ve kimliklerini nasıl algıladıklarını irdeliyor. Türkiye'nin modernleşme sürecinin nasıl da etnik ve dil kimliği üzerinden gerçekleştiğini ve bu etnik kimliğin öne çıkarılmasının son dönem Osmanlı İmparatorluğu'ndaki çok renkli ve çok kimlikli yapının çözülmesiyle sonuçlandığını görebiliyoruz. Bu çözülmenin yapılacak araştırmalarla daha derinden incelenmesi gerektiği de kitabın yaprakları arasına sinmiş bir önerisi olarak gözükmektedir.

Haşim KOÇ

Max-Planck-Tarih Enstitüsü, Göttingen

Feridun EMECEN, *Tarih İçinde Manisa*, Manisa Belediyesi Kültür Yayınları, Manisa 2006.

Türkiye'de şehir tarihi alanında yapılan çalışmaların sayısında, son yirmi yıllık dönemde ciddi bir artış göze çarpmaktadır. Birçok ilde yeni üniversitelerin kurulması ile beraber, bu üniversitelerin Tarih bölümleri özellikle kendi buldukları şehirler ile ilgili olarak, gerek arşiv kaynaklarından ve gerekse Şeriye Sicillerinden hareketle bir çok neşir faaliyetinde bulunmuşlardır. Ayrıca yerel yönetimler de kültür hayatına katkıda bulunmak adına kendi şehirleri ile ilgili çalışmaların yapılmasını ve yayınlanmasını desteklemişler ve bu durum şehir tarihi ile ilgili külliyetli bir literatürün vücut bulmasıyla neticelenmiştir. Bu kabil-den çalışmalar, Osmanlı Devletini bir bütün olarak anlama noktasında karşılaşılan tek tek parçaları anlayabilme sıkıntısını büyük ölçüde giderici niteliktedir. Bu

alandaki son yayımlanan çalışmalardan birisi de, sahanın öncü isimlerinden Prof. Dr. Feridun M. Emecen tarafından kaleme alınmış olan *Tarih İçinde Manisa* adlı eserdir.

Mart 2006 tarihinde Manisa Belediyesi Kültür Yayınları'nın ilki olarak yayımlanan bu eser, Emecen'in Manisa şehri ile ilgili olarak 25 yıldan ziyade bir süredir yapmış olduğu çalışmaların bir derlemesi niteliğindedir. Daha önceleri muhtelif dergi ve kitaplarda yayımlanan makaleler, bu yayın sayesinde bir araya getirilmiş ve eser bu yönüyle konuyu araştıranlar için bir başucu kitabı özelliği kazanmıştır. Emecen, doktora çalışması olan *XVI. Asırda Manisa Kazası* (Ankara 1989) ve *Unutulmuş Bir Cemaat: Manisa Yahudileri* (İstanbul 1997) çalışmalarından farklı olarak bu çalışmada Manisa şehrini, şehrin Türklerin hakimiyetine ilk geçiş tarihi olan 1310-14 yıllarından itibaren on dokuzuncu asra kadar geçen bir zaman dilimi içerisinde incelemeye çalışmıştır.

Tarih İçinde Manisa üç ana bölümden oluşmaktadır. Eserin I. Bölüm'ü "Tarihi Süreçte Manisa" başlığını taşır ve bu bölüm şehrin kuruluşundan Osmanlılar tarafından fethine kadar olan devreyi ele alır. Bu bölümün ilk makalesi "Manisa Tarihçesi" isimli makaledir. Bu makale Manisa'nın tarihçesini genel hatları ile inceledikten sonra Osmanlı idaresinde Manisa'nın siyasi, fiziki, sosyal, iktisadi ve idari durumunu ayrı başlıklar altında inceler. Bu bölümün ikinci makalesi olan "Saruhanoğulları ve Uç Dünyası(1300-1346)" isimli çalışma 13. yüzyıl sonlarında Anadolu'nun en 'uç' kısmındaki dünyaya 'kendi içinden bakmak' iddiasıyla kaleme alınmıştır. Selçuklu hakimiyetinin sona erdiği, müstakil beyliklerin ortaya çıktığı bir dönemde bu beyliklerin genişleme sahaları ve kendi dışlarındaki dünya ile ve kendi aralarındaki ilişkileri Saruhanoğulları örneğinde, dönemin kaynakları etrafında incelenmeye çalışılmıştır. Emecen, döneme ilişkin kaynakların yetersizliğine karşı bir çözüm olarak Osmanlılar zamanında kaleme alınan kayıtlar [özellikle tahrir defterlerindeki geçmişe yönelik atıflar], kitabeler, paralar, kitabi bilgiler ve seyyahların anlatılarına başvurur. Bunlardan hareketle Saruhanoğulları'nın tarihini içeriden bir bakışla kaleme alma gayreti içerisine girer. Bu yazıya paralel olarak kaleme alınmış olan "Osmanlıların Batı Anadolu Türkmen Beyliklerini Fetih Siyaseti: Saruhan Beyliği Örneği" isimli makalede ise, Osmanlıların Türkmen beyliklerine yönelik hareketlerinde ne tür bir ideolojiyle hareket ettikleri sorusunun peşine düşer. Burada incelenen Saruhan Beyliğinin Osmanlıların eline geçiş sürecidir. Emecen, Osmanlı fetih siyasetinde 'gaza' kavramına özel bir vurgu yapar. 'Alperen geleneği ile İslami fetih kavramının doğal bir sonucu' olarak gördüğü gaza, Osmanlıların ve diğer gazi Türkmen beyliklerinin 'darülcüfr'e yani gayri Müslim ülkelere yönelik faaliyetlerinin ideolojisini oluşturmaktadır. Fakat Osmanlıların

diğer Türkmen beyliklerini fethetme girişiminde ne tür bir ideolojiden bahsedilebilir? Emecen bu sorunun cevabını verirken İslami 'darülbagy' kavramını kullanır. Osmanlıların, diğer beyliklerin faaliyetlerini kendi yaptığı kafir devletlere karşı gazada bir engel olarak gördüğünü ve bu faaliyetleri 'bagy' yani ayaklanma olarak değerlendirdiğini ve gazanın daha sağlam temellere dayanması için problem çıkaran diğer unsurları fethetmek suretiyle kendi bünyesine kattığını belirtir. Saruhan Beyliğinin Osmanlılarca fethinin de aynı gerekçeler ile gerçekleştirildiğinin altını çizen Emecen, yine kaynak problemine işaret ederek, kaynakların Osmanlı ideolojisini meşrulaştırma hususunda bir gayretle yazıldığına ve bu koşulların dönemi incelerken gözden kaçırılmaması gerektiğine vurgu yapar. "Saruhanoğulları ve Mevlevilik"te ise Manisa'da yer alan ve zaman içerisinde 'Asitâne' özelliği kazanacak derecede önemli bir mevkiye kavuşan Manisa Mevlevihanesi'ni araştırmasının merkezine oturtur. Emecen, burada, Mevleviliğin Moğollar ve Karamanoğulları tarafından beylikler üzerinde nüfuz edinmek için siyasi bir amaçla kullanıldığının altını çizerek, diğer Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Saruhanoğulları'nda da, siyasi meşruiyet kazanmak amacıyla, hükümdarların kendilerini üst bir İslam anlayışına mensup ilan ettiklerini ve hanedanı Mevleviliğe nispet etme gayretinde olduklarını vurgular.

Eserin II. Bölüm'ü "Şehir, Fiziki ve Sosyal Yapı, Bölgesel Ekonomi" başlığını taşır. Bu bölümde daha ziyade toplumsal ve iktisadi hayatın izlerini süren Emecen, bu bölümün ilk makalesi olan "XVI. Asırda Manisa Esnafına Dair Bazı Mülahazalar"da Manisa büyük çarşısının bir resmini sunar. Şeriye sicilleri ve Tahrir defterlerinden hareketle yapmış olduğu incelemesinde büyük çarşı etrafında öbeklenmiş Manisa esnafını dört ana başlık altında tasnif ederek, bunların iktisadi hayat içerisindeki rollerini ortaya koymaya çalışır. Burada bilhassa tekstil ve deri sanayilerinin gelişmiş olduğunu belirterek bu sektörlerin dış piyasaya da açıldıklarından bahseder. Ürettikleri mallar ve üretim imkanları bakımından oldukça müsait bir konumda olan Manisa'nın, şehzade sancağı olmasının üretim faaliyetlerine de yansıdığını, bu vaziyetin şehir esnafı için iyi bir kazanç vesilesi olduğunu ifade eder. Buna bağlı olarak "Şehzadenin Mutfağı: III. Mehmed'in Şehzadelik Döneminde Manisa Sarayına Ait Bir Mutfak Masraf Defteri" yazısında ise, Osmanlıların özel önem verdikleri sarayın iâşesinin temini mevzuunu inceler. İstanbul'daki sarayın adeta bir minyatürü olan Manisa sarayının da iâşesine azami önemin gösterildiği Emecen'in yazının sonunda neşrini yaptığı Mutfak Masraf Defteri'nden anlaşılmaktadır. Tek tek kaç kalem yiyecek maddesinin, ne fiyattan alındığını ortaya koyan bu defter, özelde sarayın genelde ise Manisa'nın mutfak kültürüne dair önemli ipuçları verir. Bazı mamullerin alımında görülen yüksek rakamdan hareketle, bu malların satılması suretiyle iç

piyasadaki ihtiyaca da cevap verildiğini ifade eder. “Manisa Yahudi/Sefarad Cemaatinin Oluşum Süreci (XV-XVII. Yüzyıllar)” isimli çalışma ise, İspanyol *re-conquestas*ından sonra Osmanlı ülkesine gelen Yahudilerin ilk yerleşim yerlerinden biri olan Manisa’daki durumlarını inceler. Büyük merkezlerden farklı olarak küçük yerlerde yaşayan ve daha göz önünde olan yerleşik inançların dışındaki toplulukların yaşama tecrübelerine özel önem atfeden Emecen, gayri Müslim toplulukların Osmanlı İmparatorluğu’nun sosyal yapısı içerisindeki durumunu inceleyen çalışmalarda yaklaşım problemlerine dikkat çeker. *Azınlık, ikinci sınıf vatandaş ve öteki* gibi nitelendirmelerin bu gayri Müslim toplulukların pozisyonunu tanımlamada yanlış ve yetersiz olduklarını vurguladığı gibi *hoşgörü ve tolerans* kavramlarının da bir gerçeği ifade etmediğini belirtir. Ona göre bu yapıyı tahlil ederken üzerinde önemle durulması gereken kavram ‘hukuk’tur. İslam hukukundaki zimmi hukukunun her türlü keyfiliğın önüne geçtiğini ve keyfi uygulamaları suç olarak kabul ederek Müslim ve gayri Müslim unsurlar arasındaki ilişkilere bir nizam verdiğini belirtir. Yazının devamında Manisa’daki cemaatin mevcudunu dönemin kayıtlarından hareketle inceleyen Emecen, Yahudi cemaatinin on altıncı yüzyıl boyunca cemaatleşme sürecini tamamladığını ve cemaatin 1970lere kadar zaman zaman yaşanan iç çekişmelere, dış müdahalelere ve türlü sosyal problemlere rağmen ayakta kalma becerisini gösterebildiğini’ ifade eder. “Selanik’ten Manisa’ya Yahudi Dokumacıların Göçüyle İlgili Bazı Bilgiler”de ise Selanikli dokumacıların serüveni anlatılır. Selanik’te üstlenmiş olup esas olarak çuka/yünlü kumaş üretimiyle meşgul olan Yahudilerin on altıncı asrın sonlarıyla birlikte, ‘hammadde fiyatlarının artışı, Avrupa’da üretilen kaliteli kumaşların rekabeti, devletin sürekli olağanüstü vergiler koyarak sektör üzerinde kurduğu baskı, hükümetin gerekli önlemleri almayı başaramaması ve yerel makamların sert ve keyfi tutumları’ neticesinde Selanik’ten ayrılmaya başkalarına gittiğini belirten Emecen, Yahudilerin yeni yerleşim yeri olarak neden Manisa’yı seçtikleri sorusunu sorar. Ayrıca eldeki belgelerden Yahudilerin Selanik’e geri göç etmeye zorlandıklarının bilindiğini ama buna rağmen Manisa’yı terk etmeyen Yahudilerin neden şehirde kalmayı tercih etmiş olabileceklerinin cevabını arar. Buna göre, Manisa’yı Yahudiler için cazip hale getiren amil, Manisa ve on yedinci asrıyla beraber büyük bir gelişme gösteren İzmir’in uluslararası ticarete bir gelecek vaat etmesidir. Dokumacılar için ise en önemli sebep, Manisa’nın dokuma sanayii için gereken zengin hammadde imkanlarına sahip olmasıdır. Fakat Avrupa malları ile rekabet sıkıntısı bir süre sonra burada da baş gösterince dokumacı Yahudiler Manisa’yı terk etmişler ve on yedinci asrın sonlarına gelindiğinde Manisa’da bu işkolu ortadan kalkmıştır. Bu bölümün bir diğer yazısı “Manisa Muradiye Camii İnşasına

Dair" başlığını taşır. Bir şehzade şehri olan Manisa'da sonradan sultan olacak olan şehzade Murad tarafından inşa edilen Muradiye caminin inşa tarihinin ayrıntılı olarak ele alındığı bu yazı, şehzadelerin sultan olmadan önce adeta staj yaptıkları yerlerle olan bağlarını göstermesi adına ilginçtir. Bu caminin inşa süreci ve buna gösterilen özel önem şehzadelerin şehrin fiziki yapısı üzerindeki tesirlerini de gösterir bir nitelik arz eder. "Evliya Çelebi'nin Manisa'ya Dair Verdiği Bilgilerin Sıhhati" isimli çalışma ise, on yedinci asrın belki de en renkli siması olan Evliya Çelebi'nin Manisa'ya dair verdiği bilgilerin bir sağlamasını yapma niyeti ile yazılmıştır. Şehrin fiziki, idari, demografik ve ekonomik durumuyla ilgili ayrıntılı bilgiler veren Evliya Çelebi'nin, şehrin on yedinci asırdaki vaziyetini tam manasıyla resmettiğini ifade eden Emecen, Evliya Çelebi tarafından verilen bilgi yığınının ise bir tenkit ve tetkike tabi tutulmadan kullanılmaması gerektiğini hatırlatır. Zira arşiv kayıtlarından hareketle, Evliya Çelebi'nin verdiği rakamlarda bir takım yanlışlıkların var olduğu anlaşılmaktadır. "XVI. Asrın İkinci Yarısında İstanbul ve Sarayın İaşesi İçin Batı Anadolu'dan Yapılan Sevkıyat" isimli çalışma ise yine sarayın iaşesi probleminde değinir. Fakat bu sefer incelenen Manisa sarayı değil, İstanbul'daki Saray-ı amiredir. İstanbul'un iaşesine özel önem gösteren devletin, Batı Anadolu'dan iaşe temini hususunda ne şekilde istifade ettiğini gösteren bu yazıda, Batı Anadolu'nun özellikle iki tür meta hususunda ön plana çıktığı görülür: Hububat ve kuru meyve ve yemiş. Batı Anadolu hububatına özellikle darlık zamanlarında ihtiyaç hissedildiğini ifade eden Emecen, buna karşın kuru meyve ve yemişin düzenli bir sevkıyata konu olduğunu muhasebe kayıtlarından hareketle ortaya koyar. Bu durumun bölge ekonomisine hatırı sayılır bir katkıda bulunduğunu ifade eder. II. Bölüm'ün son yazısını ise Batı Anadolu'da Manisa menşeli olarak sivrilen bir ayan ailesinin ortaya çıkışının incelendiği "Âyân ve Muhallefâtı: Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa" isimli yazı oluşturur. Manisa'nın en önemli ailelerinin başında gelen Karaosmanoğulları'nın ne şekilde bir güç odağı haline geldiklerinin ipuçlarının yakalandığı bu makalede Emecen, Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunduğu, Karaosmanoğlu Hacı Mustafa Ağa'nın idamından sonra müsadere edilen mallarının kayıtlarını ihtiva eden muhallefat defterlerinden hareket eder. Burada bu ailenin nüfuz alanının nerelere kadar yayıldığını görmek mümkündür.

Eserin III. Bölüm'ü ise "Şehrin Hinterlandı, Taşra" başlığını taşır. Şehir merkezinden uzakta fakat şehrin tamamlayıcısı olarak görülmesi gereken bu kasabaların gelişimi ve demografik yapısının anlaşılması bir bütün olarak coğrafyanın anlaşılmasına imkan sağlayacaktır. Bu bağlamda ilk makale "Batı Anadolu'da Yörükler" ismini taşır. Emecen, bu makalede, yaygın kanaatin Batı Ana-

dolu'daki şehir merkezlerinde bulunan yoğun gayri Müslim nüfusa bakarak bölgenin Türk hakimiyetinde kaldığı süre içerisinde bir değişiklik göstermediği, İslamlaşmanın da yoğun şekilde cereyan eden ihtida hareketleri neticesinde gerçekleştiği yönündeki iddialara cevap verir. Batı Anadolu'nun bir 'uç' özelliği gösterdiğini ve on üçüncü asırdan itibaren buraya yoğun bir Türkmen nüfusun aktığını ifade eden Emecen, bu nüfusun hızla şehir hayatına adapte olduğunu belirtir. Göçebe olarak yaşamaya devam eden nüfusun büyük kısmı ise iskan siyasetinin bir parçası olarak Rumeli'ye aktarılmıştır. "Bir Osmanlı Kasabasının Kuruluşu ve Yükselişi: Turgutlu (1500-1700)" isimli makalede ise, bir *yörük / konar göçer* iskan mahalli olarak Turgutlu kasabasının kuruluşunu ele alır. Emecen, bu incelemesinde bir 'Osmanlı şehir modeli' var mıdır sorusunun cevabını arar. Temelleri Osmanlılar tarafından atılan Turgutlu, on altıncı ve on yedinci asırlar boyunca gelişim çizgisini sürdürmüş ve zirai canlılığın ve Avrupa tacirlerinin bölgeye gelişinin de bir neticesi olarak bu inkişaf tamamlanmıştır. "Kayacık Kazasının Avarız Defteri" ise 1646 senesinde, Girit seferi esnasında tanzim edilen ve avarız vergilerinin tarhına esas teşkil eden Avarız-hanesi defterlerinden Kayacık kazası ile ilgili olanının tanıtımı ve neşri niteliğindedir. Bu defterle Kayacık kazasının sosyal, ekonomik ve demografik durumu hakkında bilgi edinmek mümkün olmaktadır. Kitabın son makalesi olan "Akhisar Kasabası" ise, Manisa'nın büyük ilçe merkezlerinden olan Akhisar'ın tarihi süreç içerisindeki siyasi, idari ve ekonomik gelişimini resmetmektedir.

Bu üç ana bölümden oluşan bu eser, genelde Batı Anadolu'nun, özelde ise Manisa ve hinterlandının tarihi süreç içerisinde Türk egemenliğine ne şekilde girdiğini, Türk egemenliği ile beraber bölgenin toplumsal, idari, iktisadi ve kültürel sahada ne tür değişimler geçirdiğini, Osmanlı dünyası içerisinde bu bölgenin yerinin tam olarak neye tekabül ettiğini sunması açısından oldukça önemlidir. Bunun yanı sıra şehir tarihine ilişkin muhtelif konuların ve problemlerin bir derlemesini sunması, arşiv kayıtlarının, Şeriye Sicillerinin ve yabancı elçi ve seyyahlar tarafından kaleme alınan seyahat notlarının, eleştirel bir perspektifle şehir tarihi araştırmalarında ne şekilde kullanılması gerektiği hususunda bir model sunması açısından bir boşluğu giderici niteliktedir.

Özgür ORAL